Vörös Zsolt

Közös töréspont a Baranya vármegyei karrierutakban? A valjevói internálások[1]

Abstract: A Common Breaking Point in Career Paths in Baranya County? The Internments in Valjevo. The study presents the similar career paths of several leading administrative officials from the Baranya region who were interned in Valjevo, in western Serbia, during the Serbian occupation following the First World War. It was largely among these individuals that a resistance movement emerged against South Slav political aspirations, which aimed at the annexation of Baranya county. Those who refused to cooperate with the Serbian authorities were removed from their positions, and most of them were interned in the course of 1920.

The available source material makes it possible to reconstruct the period spent in Valjevo, since, in addition to administrative records and press sources, egodocuments have also survived. Did this period constitute a breaking point in the career paths under examination? If the period following the Serbian withdrawal in August 1921 is considered, it becomes clear that almost all of the interned individuals returned to their former positions and, indeed, achieved further professional advancement during the Horthy era.

After the occupation, Baranya also witnessed the kind of restoration that had begun at the national level from March 1920, with local decrees supporting the process of consolidation. In addition to offering a general overview, the study illustrates this phenomenon through three short case studies.

Keywords: Baranya; Valjevo; internment; Serbian occupation; First World War

Ete János (1885–1974) kölkedi körjegyző; *Fischer Béla* (1877–1953) Baranya vármegyei másodfőjegyző, későbbi alispán; *Prakatur Tamás* (1879–1929) Baranya kormánybiztos-főispánja, majd nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő; *Visy László* (1854–1935) Baranya vármegye nyugalmazott főispánja; *Vojnics Ferenc* (1879–1962) Baja polgármestere, majd Kassa főispánja. Mi a közös ezekben a közigazgatási tisztviselőkben és

[1] A kutatás az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program EKÖP-25-3-I-PTE-455 kódú pályázatával a Kulturális és Innovációs Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósult meg.

politikusokban? Mindannyian az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországán végezték tanulmányaikat és kezdték meg pályájukat, ami a Horthy-korszakban is felfelé ívelt. Mindegyikük fontos szerepet játszott a baranya-bajai térség első világháborút követő szerb megszállása (1918–1921) alatt a magyar ellenállás szervezésében. Mindezen túl a szerbiai Valjevóba internálták őket az említett időszakban. A megszállás megpróbáltatásai után gyakorlatilag szinte az összes baranyai hivatalviselőt megtaláljuk 1918-ban betöltött pozíciójában, amit gyors szakmai előmenetel követ a két világháború közti időszakban a szerbek által elkövetett internálások, bebörtönzések és politikai lejáratások után is. A vizsgált életutak egészét tekintve az 1918 és 1921 közti intervallum egy rövid törést eredményezett ugyan, viszont adott esetben még pozitívan is hatott a további működésükre. Jelen tanulmány a szerb megszállás alatt Valjevóba internált közigazgatási tisztviselők és politikusok helyzetét járja körbe hivatalukból történő elmozdításuk, majd a visszarendeződés aspektusából.

Az internálások előzménye: impériumváltás Baranyában

A valjevói internálások közvetlen előzménye a baranyai impériumváltás volt. A folyamat a bevonulástól kezdődően körülbelül 1919 nyarára érte el célját, melynek keretében a megszállók lebontották a helyi magyar közigazgatást, melynek helyére szerb hivatalviselőkből és a velük együttműködni hajlandó helyiekből új apparátust építettek ki, ezzel átvéve a teljes ellenőrzést a baranyai térség felett. A kutatás három szakaszra bontva tárgyalja ezt. Az első a *„Szerződéses keretek"* szakasza. A szerb megszállás nem közvetlenül az első világháború elvesztésének a következménye, hanem két nemzetközi egyezmény tette lehetővé. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. november 3-án, a padovai fegyverszünet megkötésével tette le a fegyvert az antanthatalmak előtt.[2] A dokumentumot Ausztria és Magyarország még közösen írta alá, azonban végrehajtására már külön került sor.[3] A fegyverszünet több nyitott kérdést is hagyott maga mögött – többek között a déli határvonal, ezzel együtt a balkáni szerb–francia erők és a magyar állam közti viszony rendezetlen maradt.[4] E probléma megoldása érdekében írta alá a Károlyi-kormány nevében Linder Béla tárcanélküli miniszter 1918. november 13-án a belgrádi katonai konvenciót, amely már egy demarkációs vonalat jelölt ki a két fél között, viszont ebbe már bőven magyarok lakta területek is beleestek.[5] Ez a mai Barcs–Szigetvár–Pécs–Bátaszék–Baja–Maros vonalon húzódott, és már az aláírás napján elindult a szerb hadsereg a demarkációs vonaltól délre eső területeket az ellenőrzése

[2] Ormos 2020: 15.
[3] Hornyák 2004: 12.
[4] Vörös 2025a: 66.
[5] Hornyák 2004: 16.

alá vonni. Fontos kiemelni itt, hogy a konvenció többek között kimondta, a megszállt területeken a közigazgatásnak magyar kézen kell maradnia, vagyis az impériumváltás szembement a konvencióban foglaltakkal.[6]

A második szakasz a *„Korlátozás és annexió"* időszaka. A megszállók 1918. november–december folyamán igyekeztek az élet legtöbb területe felett átvenni az ellenőrzést. Maga a magyar közigazgatás ekkor még érintetlen maradt – a konvencióval összehangban –, viszont feloszlatták a Nemzetőrséget; korlátozták, majd leállították a vasúti forgalmat a demarkációs vonal (vagyis Magyarország) irányába, ellenőrzés alá vonták és korlátozták a postaforgalmat, cenzúrát vezettek be.[7] A budapesti magyar kormányzat 1918. november 22-én még ki tudta nevezni Oberhammer Antalt Pécs, dr. Kerese Györgyöt Baranya vármegye kormánybiztosának, azonban a gyakorlatban – jelentések küldésén kívül – már nem sok mindent tudtak tenni a térség érdekében.[8] A második szakasz legfontosabb fordulópontja 1918. november 25.; ekkor tartották az újvidéki szerb nemzetgyűlést, mely kimondta Baranya, Bácska és Bánát csatlakozását a Szerb Királysághoz.[9] Továbbá létrehozták a Narodna Uprava nevű szervezetet, amelynek a feladata az elszakadó területek integrálásának a levezetése és ellenőrzése volt, gyakorlatilag kvázi végrehajtó hatalmi szervként működött több ügyosztállyal.[10] Ennek a döntésnek a legitimációja megkérdőjelezhető, a felülről szervezett politikai akarat véghez vitelén túl is, Baranyát például egy személy sem képviselte.[11] 1918. december 1-jén hivatalosan is megalakult a Szerb–Horvát–Szolvén Királyság, és deklarálták a megszállt területek integrálását – így a baranyai térségét is – az új délszláv államba.

Az impériumváltás harmadik szakasza a *közigazagatás gyakorlati átvételét* jelenti. Ennek sarokpontja Vladislav Pandurović kormánybiztos-főispánná történő kinevezése volt 1919. január 17-én. Beiktatására tíz nappal később, január 27-én került sor. Pandurović jól ismerte a helyi politikai és etnikai viszonyokat, az első világháború előtt a pécsi hadapródiskola főhadnagy-tanára is volt.[12] Ő volt az, aki többször is a lakosság tudtára adta, hogy a Narodna Uprava rendelkezéseinek a végrehajtása érdekében kész erőszakot is alkalmazni. A következő hónapokban sorra elmozdították hivatalaikból az ellenálló és/vagy együtt nem működő tisztviselőket. Februárra a Vármegyeházán gyakorlatilag csak szerb hivatalviselők dolgoztak.[13] 1919 nyaráig bezárólag gyakorlatilag megtörtént a közigazgatási tisztviselők lecserélése, természetesen jelen esetben is

[6] Vörös 2025a: 66–67.
[7] Bodor 2020: 34–35.
[8] Pécs–Baranya 1928: 36.
[9] De jure a Szerb Királysághoz, hiszen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csak 1918. december 1-jén alakult meg.
[10] Vörös 2025a: 69.
[11] Eredetileg Prakatur Tamást akarták küldeni erre a feladatra a szerbek, azonban ő nem vállalta.
[12] Vörös 2025a: 69.
[13] MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1919. febr. 7.

találkozunk kooperálókkal, akik elsősorban a helyi délszláv lakosság (jellemzően helyi szerbek) és a szociáldemokrata-kommunista elemek köréből kerültek ki.[14]

Társadalmi lecsapódás, tiltakozás, retorzió

A helyi lakosság számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a megszállók valódi célja a baranyai térség teljes elszakítása a magyar államtól, amit többször nyilvánosan deklaráltak is, már 1918-ban.[15] A társadalom többször is kinyilvánította nemtetszését különböző szervezett módokon. Az első ilyen alaklomra rögtön a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság hivatalos megalakulása után másnap, 1918. december 2-án került sor. Ekkor a pécsi Nemzeti Casinóban összeült helyi társadalmi-politikai elit tagjai elfogadtak egy tiltakozó kiáltványt, melyben történeti és etnikai elvekre hivatkozva foglaltak állást a baranyai térség délszláv államhoz történő csatolása ellen.[16] A kiáltvány felsorakoztatott érvelési szempontjai között szerepelt az is, hogy Baranya vármegye déli részeinek kivételével nincs délszláv többségű terület: „(…) *Pécs városának magyar érzésben teljesen egyöntetű és úgyszólván kizárólag magyar anyanyelvű lakosai vannak, a százalékban alig kifejezhető, szlávul is beszélők (49.822 polgári összlakosból: 688 horvát, 125 szerb) magyarul beszélnek* (…)".[17] Mindezeken túl megfigyelhető a félelem a Magyarország számára előnytelen béke lehetőségétől, illetve az úgynevezett „wilsoni elvekben" való általános csalódottság. Ezek Visy László nyugalmazott pécsi főispán naplójában – aki szintén jelen volt a gyűlésen – remekült tetten érhetők: „*Hát idáig jutottunk. Egy szín magyar, 1000 év óta a magyar állam kötelékébe tartozó város lakosságának attól kell tartania, hogy akarata ellen idegen állam járma alá kerüljön. A Wilson elvek* [sic!] *aligha mentenek meg bennünket.*"[18]

A Nemzeti Casinóban elfogadott kiáltványt a megszállók a közrend megzavarására alkalmas tényezőnek értékelték, amiért 1918. december 5-től túszok kijelölését kezdték meg a város prominens személyei közül, akiket minden jövőbeli rendzavarásért és a

[14] Az együttműködő személyek általában helyi délszlávok voltak, közülük is a szerbek körében volt jellemző a kooperációs hajlam, például dr. Andrics Tivadar, Mohács szerb származású országgyűlési képviselője (1910–1918). Más délszláv népcsoport körében kisebb mértékben vagy egyáltalán nem találkozunk ilyennel. A helyi sokacság esetében kifejezetten a magyar állam melletti hűség volt az uralkodó magatartási forma. Az együttműködők közé tartoztak még a különböző baloldali politikai formációkból származó személyek is, akik nemcsak helyiek (Doktori Sándor, Hajdu Gyula stb.) voltak, hanem a Tanácsköztársaság bukása után a demarkációs vonalon átszivárgó kommunista emigránsok.

[15] Lásd például a Narodna Uprava tevékenységét.

[16] Pécs–Baranya 1928: 37–38.

[17] A kiáltvány teljes szövegét közli: Pécs–Baranya 1928: 37–38.

[18] MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1918. dec. 2.

szerb törekvések elleni megmozdulásokért felelőssé kívántak tenni.[19] Ez volt az első olyan nyomásgyakorlási eszköz – a túszejtés intézménye –, amelyet a lakosság megfélemlítése és féken tartása érdekében vetettek be. Fontos, hogy jelen esetben a kollektív felelősség elvére támaszkodva akartak eredményeket elérni, és jellemzően a megszállás első felében, a trianoni békeszerződés aláírása előtt találkozhatunk a jelenséggel.[20] A második időszakban, 1920 nyarától kezdve a megváltozott külső és belső körülmények következtében ez fokozatosan átadta a helyét a valjevói internálásoknak.

A valjevói internálások

Általános jellemzők

Valjevo egy kisváros Nyugat-Szerbiában, Belgrádtól 100 kilométerre, a baranyai területektől pedig 300 kilométerre. Ez volt az a település, ahol internálásukat töltötték a szerb megszállás idején Baranyából (Pécsről, Mohácsról és Bajáról) internált közigazgatási tisztviselők és politikusok. Az általános körülményeket tekintve nem egy szokványos, táborban történő végrehajtásról beszélhetünk. Az internáltak a város közigazgatási határait nem hagyhatták el, annak területén belül viszont szabadon mozoghattak.[21] A fennmaradt egodokumentumok arról számolnak be, hogy a helyiekkel való érintkezésben sem voltak meggátolva. Ete János kölkedi körjegyző egyik visszaemlékezésében beszámol arról az esetről, hogy gyakorlatilag zavartalanul részt tudott venni az akkori szerb választások Valjevóban tartott kampányrendezvényein, saját bevallása szerint az egyik párt pénzgyűjtésén adakozott is.[22] A fogvatartottaknak hetente jelentkezni kellett a helyi közigazgatás vezetőjénél, így ezen körülményeket figyelembe véve egy relatív laza kontrollról beszélhetünk.[23] Ezek a feltételek lehetőséget adtak szökésekre is, a kutatásnak három ilyen esetről van tudomása, melyből kettő volt végleges távozás. Vojnics Ferenc bajai polgármester és Bohuss Rezső bajai és nagybaracskai római katolikus káplán 1920. augusztus 25-én megszöktek Valjevóból, amit több más internált beszámolója is megerősít.[24] Továbbá Vojnicstól fennmaradt egy levél, melyben beszámol a szökésről, amelyet egy római katolikus pap társaságában tett meg.[25] A harmadik szökési eset – amely nem

[19] Vörös 2025a: 81.

[20] A szerb megszállás alatti túszejtésekről részletesen lásd: Vörös 2025a: 79–87.

[21] Vörös 2023: 180.

[22] MNL BaVL XV. 51. 15. d. 394. Képviselőválasztási esetek.

[23] Vörös 2023: 180.

[24] A Pécsről internált Fischer Ferenc, Fischer Béla, Hamerli József és Visy László megérkezésük napján, 1920. augusztus 24-én találkoztak Vojnics Ferenccel és Bohuss Rezsővel. Beszámolóik szerint másnap a két bajai személy megszökött Valjevóból, nem látták őket többé. A demarkációs vonalat átlépve Magyarországra távoztak. Lásd: MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1920. okt. 4; Fischer 2006: 188–190.

[25] Vojnics Ferenc levele Rosenberg Mátyáshoz. Közli: Knézy [1940] 2009: 130–131.

végleges ugyan – a már említett Ete Jánoshoz kapcsolódik, aki 1920. november 1-jén három napra Belgrádba szökött, hogy a magyar követségre jelentéseket csempésszen, amiért 3000 dinárt kapott.[26]

A pénzügyi helyzetet tekintve a fogvatartottaknak maguknak kellett gondoskodni szállásukról, étkezésükről, ami jelentős nehézségeket okozott. Weisz Nándor bajai polgármester-helyettes beszámolója szerint 250 dinárért tudtak szobát bérelni, amelyen három másik emberrel osztozott.[27] Költségeik fedezése érdekében a szerb hatóságok engedélyezték számukra a munkavégzést, Vojnics Ferenc például borbélyként dolgozott internálása alatt,[28] valamint személyesen Bethlen Istvántól vett fel hitelt Valjevóban tartózkodásának fedezésére 6420 dinár értékben.[29] Néhány esetben az internáltaknak hozzátartozóik és barátaik még a lakóhelyükről történő induláskor jelentősebb mennyiségben dinárt adtak át, ám ezeket a kísérő szerb katonák jellemzően elkobozták tőlük.[30]

Az eddig név szerint említett személyekkel együtt – akiknek Valjevóban töltött időszakát részletesebben is ismerjük a tőlük fennmaradt egodokumentumoknak köszönhetően – a kutatás jelenleg 23 beazonosított internálási esetet tart számon. Az adataikat az alábbi táblázat foglalja össze (1. ábra). Az adattárban nyilvántartott eseteken túl a kutatásnak tudomása van kevéssé beazonosított, illetve további internálási szándékról is. A Pécsről Valjevóba érkezett csoport találkozott Szathmáry József vaskúti jegyzővel, illetve egy Schád vezetéknéven említett vaskúti rendőrvezetővel.[31] Az ő pontosabb beazonosításuk további kutatásokat igényel. Rajtuk kívül Horváth Kázmér pécsi újságírót, a Pécsi Est szerkesztőjét is internálni akarták a megszálló hatóságok. Horváthot 1920-ban letartóztatták a szerbek, azonban a pécsi fogságból megszökött, majd a demarkációs vonalon túlra, Kaposvárra távozott, ahol szintén a sajtóban dolgozott, illetve a megszállás ellen szervezkedett.[32] Továbbá a trianoni határról, illetve a szerb megszállásról bekért körjegyzői beszámolók között, a sámodi körjegyző beszámolójában leírja, hogy

[26] Az iratcsempészés részletesebb körülményei, mint például maguk az iratok vagy a megbízó személye, ismeretlen. Lásd: KDM HT 83–67. 022. Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése.

[27] Paizs Ödön 1921: Bajai urak kálváriája szerb fogságban. *Magyarország* 1921. szeptember 3. 4.

[28] Vojnics Ferenc levele Rosenberg Mátyáshoz. Közli: Knézy [1940] 2009: 130–131.

[29] Dékány 2012: 132.

[30] Visy László 3000, Hamerli József 5000 dinárt vitt magával. A pénzt mindegyikőjüktől elkobozták, csak fejenként 50 dinárt tarthattak maguknál. Lásd: MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1920. okt. 4.

[31] Fischer Béla és Visy László egyaránt beszámolnak a két vaskúti személyről. Elmondásuk szerint tolmácsolásban is segítségükre voltak, azonban ezzel kapcsolatban ellentmondásos a beszámoló, hogy pontosan melyikük is segített nekik a fordításban. Szathmáry Józsefről továbbá az is ismert, hogy Visyék Valjevóba érkezése előtt 5 héttel internálták, illetve az is, hogy ott halt meg 61 éves korában, vérhasban. Fischer Béla részt vett a temetésén is. Lásd: MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1920. okt. 4; Fischer 2006: 188–190.

[32] MNL BaVL XIV. 29. 17. d. [Napi események, iratok, dokumentumok gyűjtője 1937–1940] Horváth Kázmér köztisztviselő irathagyatéka 1919–1950. Horváth Kázmér levele Imrédy Béla miniszterelnöknek 1939. január 22.

Kórós-Almáspusztán Rozsnyai Lajos földbirtokost internálták Valjevóba, mert nem volt hajlandó adót fizetni a megszállóknak, mivel neki a háború előtt sem kellett.[33]

A valjevói internálásokról mint jelenségről a belső működést, illetve a beazonosított személyeket ismerve elmondható, hogy nem egyedi esetek sorozatáról beszélünk, hanem az a megszállók által egy tudatosan és rendszerszintűen alkalmazott nyomásgyakorlási eszköz volt, amelyet elsősorban az ellenálló és/vagy velük együtt nem működő közigazgatási tisztviselőkkel és politikusokkal szemben alkalmaztak. Az összesítő táblázat „foglalkozás" oszlopát végignézve a szakmai ranglétra majdnem összes elemét láthatjuk. Több személy esetében azonos kezdő- és végpontja van az internálásnak, mivel az egy településről Valjevóba kerülteket jellemzően egyszerre, ugyanazon útvonalon[34] szállították a célállomásra. A sémában három kivétellel találkozhatunk.

A Bajáról internáltak között szerepel a kutatás által beazonosított egyetlen nő is, Huber Károly (bajai) városi adótiszt felesége.[35] Huber Károlyné (született Gódár Gizella[36]) internálását azért rendelték el a megszálló hatóságok, mert nem volt hajlandó elárulni a náluk házkutatást végző szerb katonáknak, hogy hová rejtette el a férje azokat az iratokat, amelyek terhelő bizonyítékot jelentettek volna arra, hogy Huber Károly magyarországi pénzbeli támogatást fogadott el abban az időszakban, amikor a szerbek menesztették őt hivatalából. Egyes beszámolók szerint Gódár Gizella meg is sérthette, sőt rátámadhatott az egyik katonára.[37] A letartóztatás, valamint a valjevói körülmények következtében legyengült, beteg asszonyt férjével együtt előbb hazaengedték a velük együtt internált további bajai tisztviselőkhöz képest, ők valószínűleg még a szerbek 1921. augusztusi kivonulása előtt visszatértek Bajára. Gódár Gizella hazaérkezése után két héttel elhunyt.[38]

Második kivételesnek tekinthető esetünk Bohuss Rezső személye, aki az egyetlen egyházi személy a beazonosított internáltak között. Bohuss egy fiatal, frissen (1917. június 3-án) felszentelt katolikus káplán volt, aki 1919-re Baján és Nagybaracskán teljesített szolgálatot.[39] Internálása valószínűleg 1920 májusában kezdődött, Valjevóban Vojnics Ferenc bajai polgármesterrel mozgott együtt; ezeket a Pécsről internáltak visszaemlékezéseiből tudjuk.[40] Bohuss Rezső tevékenységéhez fontos megjegyezni, hogy elkötelezett

[33] MNL BaVL XIV. 29. 6. d. [Mohács] Horváth Kázmér köztisztviselő irathagyatéka 1919–1950. A sámodi körjegyző beszámolója a trianoni határokhoz kapcsolódó adatokról, 1929. február 5.

[34] Ez az útvonal a korabeli vasúti és vízi infrastruktúra vonalát követte. Általában (a kiindulási pontok miatt az útvonalak eleje eltérő a Pécsről, Mohácsról, illetve Bajáról internáltak esetében) Szabadka, Belgrád és Zabrežje érintésével érkeztek Valjevóba.

[35] Paizs Ödön 1921: Bajai urak kálváriája szerb fogságban. *Magyarország* 1921. szeptember 3. 4.

[36] Knézy [1940] 2009: 151.

[37] Knézy [1940] 2009: 151–152. vö. Paizs Ödön 1921: Bajai urak kálváriája szerb fogságban. *Magyarország* 1921. szeptember 3. 4.

[38] Knézy [1940] 2009: 152.

[39] Felszentelése és Baja környékére kerülése között kulai káplánként is számon van tartva, azonban ez nem szerepel a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban lévő personáliájában. Vörös 2025b: 79.

[40] MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. Nagyatádi dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921; 1920. okt. 4.; Fischer 2006: 188–190.

volt a történeti magyar állam megtartása (és később helyreállítása) mellett, aktívan felszólalva a szerb megszállás ellen. Közírói tevékenysége is jelentősnek tekinthető a korszakban, más az első világháborútól kezdve írt könyveket, novellákat, sőt Trianon után egyenesen revizionista/irredenta szerzőnek számított.[41]

Harmadik kivételes személyünk dr. Prakatur Tamás mohácsi ügyvéd, későbbi nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, akit kétszer is internáltak Valjevóba 1920-ban. Az első alkalom 1920. március 31-én történt, amikor Prakaturt Budapestről kinevezték Baranya vármegye kormánybiztosává.[42] A kinevezés napján már letartóztatták a szerbek, és másnap Belgrád érintésével Valjevóba internálták. A megszállás alatt működött baranyai szerb lap, a Baranjski Glasnik is beszámolt az esetről, ahol az internálás indokaként az volt megjelölve, hogy Prakatur Tamás „külföldi és hazai magyarokkal lepaktálva a szerb államérdekek ellen dolgozik".[43] Első internálásából körülbelül május végén érkezhetett vissza Mohácsra.[44] Második internálására 1920. október 17. és december 21. között került sor, ekkor már hét másik mohácsi tisztviselővel együtt került Valjevóba.[45] Őket mind magyarérzelműséggel, a szerb eskü letétele megtagadásának, valamint a munka fel nem vételének vádjával mozdították el pozícióikból.[46]

Esettanulmányok

A következőkben *Ete János, Fischer Béla és Vojnics Ferenc* életrajzi vázlatának áttekintésével esettanulmányokon keresztül kerül szemléltetésre mind a három internált csoportból egy-egy életpálya. Így megfigyelhető, hogy az adott személy életében mikor és

[41] Bohuss Rezső egyik színművét már 1917-ben gróf Zichy Gyula pécsi püspök is ajánlotta a híveknek 17. körlevelében: „*Végül ajánlja* [Zichy Gyula – V. Zs.] *a Jézus Szíve naptárt és Bohuss Rezső kulai káplán A honvéd álma című karácsonyesti színművét.*" Lásd: A megyéspüspök körlevele. *Pécsi Újlap* 1917. november 16. 2. A szerb megszállás után, 1921-ben megjelent egy saját kötete is Bohussnak, *Rabmagyarok karácsonya* címmel Baján.

[42] Fischer Béla 1922: Az alispán jelentése az 1918. év október hó 1. óta lefolyt eseményekről és tett intézkedésekről. *Baranyavármegye Hivatalos Lapja* 1922. január 5. 8.

[43] Az internálás indokának megállapítása a szerb nézőpontból értendő, vagyis Baranya már a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része, tehát a külföldi magyarok a demarkációs vonalon túliak, és a hazaiak pedig a baranyaiak. A cikk indoklása: „*Naredbom min. Unutr. Dela ima se dr. Prakatur „Tamaš" (kako se on sam potpisuje) internirati u Valjevo, s razloga što je ustanovljeno, da je on paktu sa onim Mađarima i iz preka i ovde, koji rade protiv naših državnih interesa.*" (Magyarul: A [szerb – V. Zs.] belügyminiszter rendelete alapján dr. Prakatur Tamást (ahogyan ő maga ír alá) Valjevóba internálják, mivel megállapították, hogy lepaktált a külföldi és hazai magyarokkal, akik az államérdekeink ellen dolgoznak. [Saját fordítás – V. Zs.]) Prakatur a magyar nevét használta hivatalos ügyekben is, ezért írta a szerb lap a Tamás nevet idézőjelben, illetve tette zárójelbe az „ahogyan ő maga ír alá" megjegyzést. Lásd: Glibonjski, Milan 1920: Interniranje dr.-a Prakatura. *Baranjski Glasnik* 1920. május 6. 3.

[44] Vörös 2025a: 91.

[45] Társai voltak az internálásban: Cseh Gyula darázsi jegyző, Ete János kölkedi körjegyző, Kisfaludy Vidor dunaszekcsői jegyző, Margittay Lajos és Németh Károly főszolgabírók, Schmidt Károly politikus, gyógyszerész és Zdillár György földadó-nyilvántartó.

[46] Vörös 2025a: 90.

milyen körülmények között rendelték el az internálást, illetve milyen karrierlehetőségek voltak az életükben a megszállást követő időszakban.

Ete János (1885–1974) pályaképe[47]

1885. december 5-én született Mohácson, Endl János néven.[48] Középiskolai tanulmányait Pécsett és Szegeden végezte, az érettségi letétele után egy községi közigazgatási tanfolyamot is elvégzett, amivel párhuzamosan gyakornokként dolgozott Baranyajenőn.[49] 1906 és 1908 között Darázson tartózkodott (mai Draž Horvátországban), ahol megtanulta a sokac nyelvet. 1912-től Szederkényen, majd 1913-tól Hidason volt segédjegyző, ott érte az első világháború kitörése is, a mozgósítást és a háború első időszakának nehézségeit községi tisztviselőként „belső működésének" nézőpontjából is látta. 1915 januárjában besorozták a pécsi 19. honvéd gyalogezredhez, de nem került frontszolgálatra, mivel sikkasztás miatt megüresedett a sombereki helyettes jegyzői hivatal, mely pozícióra őt ajánlották.[50] 1917-ben került Kölkedre, ekkor választották meg körjegyzőnek, mely hivatal „élethosszig" szólt.[51] A szerb megszállás idején saját szavaival élve „nem állt szerb szolgálatba".[52] A szerb királyra, valamint a szerb kormányra történő eskü letételét megtagadta, elmozdították hivatalából, ami miatt nehéz anyagi körülmények közé került.[53] Hét társával együtt 1920. október 17. és december 21. között Valjevóba internálták. A megszállás után visszakerült kölkedi körjegyzői hivatalába, amelyet egészen 1939-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig töltött be.[54] A helyi közösségben egy köztiszteletben álló, megbecsült emberként maradt meg, akinek a megszállás alatti helytállása számon volt tartva. 1934-ben belügyminiszteri engedéllyel magyarosította nevét Etére.[55] Élete hátralevő részében aktív szerepet vállalt az állandó mohácsi múzeum létrehozásában, illetve annak vezetésében is. A Mohács és környéki nemzetiségekről, illetve a mohácsi csatáról történeti és néprajzi kutatásokat végzett. 1974. május 7-én hunyt el.[56]

Fischer Béla (1877–1953) pályaképe

1877. május 1-jén született Gyöngyösön.[57] Fiatalkorában árva lett, aminek következtében Pécsre került az itt élő rokonaihoz. Középiskolai és jogi felsőfokú tanulmányait Pécsett végezte, majd 1900-tól dolgozott a baranyai közigazgatásban. 1903-tól vármegyei ötödaljegyző, 1907-től negyedaljegyző.[58] Az első világháború végére Baranya vármegye

[47] Részletes életrajzát közli: Vörös 2024.
[48] MNL BaVL XV. 51. 15. d. 427. Ete János önéletrajza.
[49] Vörös 2024: 187.
[50] MNL BaVL XV. 51. 15. d. 427. Ete János önéletrajza.
[51] KDM HT 83–67. 022. Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése.
[52] KDM HT 83–67. 022. Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése.
[53] Vörös 2024: 188.
[54] MNL BaVL XV. 51. 15. d. 427. Ete János önéletrajza.
[55] Névmagyarosítások. *Mohácsi Hírlap* 1934. május 6. 3.
[56] Vörös 2024: 189.
[57] Kussinszky–Zsadányi 1931: 21.
[58] Matolay–Zsadányi 1930: 4.

másodfőjegyzői rangjáig emelkedett.[59] A szerb megszállás idején hamar célkeresztbe került. Nem tette le a szerb esküt, illetve a pécsi magyar ellenállás egyik kulcsfontosságú szervező alakja lett. Ennek egyik fontos sarokpontja 1920 nyarán történt, amikor az ő kezdeményezésére készült egy memorandum, amelyben tiltakoztak a szerb megszállás jogtalansága ellen, mivel a trianoni békeszerződés Baranyát (a baranyavári járás kivételével) Magyarországnak ítélte, vagyis a megszállás nemcsak felesleges, de nemzetközi jogot sértő cselekmény is volt.[60] Ezért a megszállók letartóztatták, és 1920. augusztus 20-án három társával Valjevóba internálták, ahonnan október 12-én tért haza. A kivonulás után tevékenyen részt vett a közigazgatás visszaállításában, akkor már ismét vármegyei másodfőjegyzőként. 1922-ben főjegyzőnek, majd 1925-től Baranya alispánjának választották, ekkor érte el közigazgatási karrierének csúcsát, ahonnan 1937-ben nyugdíjazták.[61] Magyarország 1944-es német megszállásától kezdve teljesen visszavonult a közélettől. 1953. február 22-én hunyt el.

Vojnics[62] *Ferenc (1879–1962) pályaképe*

1879. február 22-én született Szabadkán, bunyevác családban, apja Vojnics Ferenc szabadkai főjegyző volt.[63] Középiskolai tanulmányait a kalocsai Érseki Főgimnáziumban végezte, majd 1897. november 4-től a szabadkai főispáni hivatalban dolgozott írnokként, illetve ezzel párhuzamosan elkezdte a jogot a Kolozsvári Egyetemen.[64] 1902-ben a közigazgatási gyakornok pozícióból az első aljegyzői székig jutott, 1906-tól már közművelődési tanácsos. 1908. december 10-én Szabadka főjegyzőjévé választották.[65] 1915. október 9-én (egyedüli indulóként) Baja polgármesterévé választották.[66] Vojnics Ferenc 1918. november 8-án még letette az esküt a Károlyi-kormányra, majd a megszálló szerbek 1919. január 1-jén elmozdították hivatalából, mivel a szerb esküt már nem volt hajlandó letenni.[67] Jovan Cvijić Baja környékéről szóló délszláv/szerb többséget igazoló kutatása ellen memorandumot írt, amiért letartóztatták, és Valjevóba internálták 1919. augusztus végén/szeptember elején.[68] Vojnics Bohuss Rezső római katolikus káplánnal megszökött, 1920. augusztus 25-én látták őket utoljára Valjevóban a pécsi internáltak, valószínűleg szeptember 3-án lépték át a demarkációs vonalat.[69] A szerbek kivonulása

[59] Katics 1933: 201.
[60] Vörös 2025a: 89.
[61] Kussinszky–Zsadányi 1931: 21.
[62] Vezetékneve több alakban is előfordul, a Vojnics mellett Vojnich, Vojnic és Vojnić írással is. 1931-ben nevét Borbíróra magyarosította.
[63] Fábián 2009: 40.
[64] Fábián 2009: 40–41.
[65] Merk–Rapcsányi 2007: 19.
[66] Nem volt ismeretlen a bajaiak előtt Vojnics Ferenc, a főispáni hivatalban végzett munkája alatt többször is foglalkozott Bajával, a korszakban két rövidebb időszak kivételével Szabadkának és Bajának közös főispánja volt.
[67] Merk–Rapcsányi 2007: 19.
[68] Merk–Rapcsányi 2007: 19.
[69] Paizs Ödön 1921: Vojnich bajai polgármester elfogatásáról és szökéséről. *Az Est* 1921. szeptember 4. 3.

után visszakerült a bajai polgármesteri székbe, ahol 1937-es nyugdíjazásáig maradt.[70] 1938-ban a visszacsatolt Kassa főispánja volt.[71] A második világháborút Budapesten vészelte át, ahonnan az 1950-es évek elején kitelepítették Hajdú-Bihar megyébe. 1956-ban elhagyta Magyarországot, és az Egyesült Államokba ment lányához. 1962. december 31-én hunyt el a pennsylvaniai Ligonierben.[72]

Töréspont? Az internálások elhelyezkedése a vizsgált karrierutakban

Az általános viszonyokat és a három esettanulmányt áttekintve elmondhatjuk, hogy a megszállás és a valjevói internálás csak átmenetileg szakította meg a vizsgált közigazgatási tisztviselők és politikusok karrier-előmenetelét. Ezek a személyek a Horthy-korszakban jeles életpályát futottak be, néhányan közülük egészen magas pozícióig eljutva.[73] Az is megfigyelhető, hogy a szerbek 1921. augusztusi kivonulása után minden menesztett magyar közigazgatási szereplőt megtalálunk hivatalában. A két világháború közötti karrierutaknak és a kivonulás utáni visszarendeződésnek két fő oka van. 1. 1921. augusztus 20-án látott napvilágot az 1921/24. alispáni rendelet, melyet Stenge Ferenc, Baranya vármegye alispánja[74] tett közzé, mely kimondta, hogy azok a tisztviselők, akik 1918. október 30-át megelőzőleg jogszerűen töltötték be hivatalukat, visszakerülnek pozícióikba.[75] Ez az intézkedés összhangban volt azzal az országos tendenciával, mely a Horthy-korszakot megalapozó törvényekben szerepelt 1920-ban; amelyekben az 1918-as forradalmak és a Tanácsköztársaság időszakát szintén úgymond „zárójelbe tették". 2. Fontos megjegyezni a vizsgált karrierutak két világháború közti időszakához azt is, hogy az internálás, illetve a szerb megszállás alatti magatartás egyenesen hozzájárult az előrelépéshez.

Az ellenállásban részt vett személyek a helyi, baranyai környezetben glorifikálva lettek az 1920-as évek emlékezetpolitikai eszközeivel, a megszállás időszaka és ezáltal az internálások is az emlékezetkultúra részét képezték.[76] Ennek a jelenségnek a kicsúcsosodása erőteljesen megfigyelhető az 1931-es év környékén, amikor a szerb hadsereg kivonulásának tizedik évfordulójára emlékeztek. A két világháború közti időszakban több emlékkötet is megjelent,[77] amelyekben az 1918 és 1921 közti események

[70] Fábián 2009: 45–46.

[71] Merk–Rapcsányi 2007: 20.

[72] Merk–Rapcsányi 2007: 20.

[73] Jó példa erre Fischer Ferenc, aki a két világháború között már Keresztes-Fischer Ferenc néven Magyarország belügyminiszteri székéig jutott. Természetesen azok a személyek tudtak ilyen ívű karriert befutni, akiknek életkoruk még megengedte, például Visy László már a megszállás alatt is nyugalmazott főispán volt.

[74] Stenge Ferenc a demarkációs vonal túloldalán vészelte át a szerb megszállást. Sásd és környéke nem került szerb uralom alá, így ott kvázi párhuzamosan működött az „emigráns" magyar baranyai közigazgatás.

[75] MNL BaVL XIV. 29. 7. d. [Meghívók, gyászjelentések, plakátok, röpiratok, nyomtatványok] Horváth Kázmér köztisztviselő irathagyatéka 1919–1950. Az 1921/24. alispáni rendeletről szóló plakát.

[76] Vörös 2023: 183.

[77] Lásd például: Pécs–Baranya 1928; Matolay–Zsadányi 1930. Hasonló példa Somogy vármegyéből,

kiemelten reprezentálva voltak, mindazon túl a lokális tér elismert embereinek életrajzi összefoglalói, fényképei is helyet kaptak, köztük a Valjevóba internált közigazgatási szereplőkkel. Ezen kötetek közül külön kiemelhető *A felszabadulás aranykönyve,*[78] amely kifejezetten a kivonulás tizedik évfordulójára készült.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaVL)
XIV. 29. Horváth Kázmér köztisztviselő irathagyatéka (1919–1950)
XIV. 60. Nagyatádi Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói (1914–1921)
XV. 51. Kéziratok (1784–2025)
Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Adattár (KDM HT)
KDM HT 83–67. 022. Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése.

Dömjén Miklós (szerk.) 1930: *Somogymegye Trianon után.* Budapest.
Visy Zoltán (közread.) 2006: *Fischer Béla visszaemlékezései.* Pécs.
Katics Antal (szerk.) 1933: *Baranyavármegye és Pécs szab. kir. város közigazgatási almanachja.* Pécs.
Dr. Knézy Lehel (írta és összeáll.) [1940] 2009: *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918–1921).* [Eredeti megjelenés: Corvin, Baja, 1940.] Baja.
Kussinszky Endre – Zsadányi Oszkár (összeáll.) 1931: *A felszabadulás aranykönyve 1921–1931. Pécs.*
Dr. Matolay Károly – Zsadányi Oszkár (szerk.) 1930: *Baranya vármegye Trianon után tíz évvel.* Mohács.

Pécs – Baranya 1918–1928. Dunántúl, Pécs, 1928.
Az Est, 1921.
Baranjski Glasnik, 1920.
Baranyavármegye Hivatalos Lapja, 1922.
Magyarország, 1921.
Mohácsi Hírlap, 1934.
Pécsi Újlap, 1917.

amelyben sok személyi átfedés található a baranyai személyekkel, illetve magával a szerb megszállással a szigetvári és barcsi térség révén: Dömjén 1930.

[78] Kussinszky–Zsadányi 1931.

Hivatkozott irodalom

Bodor Mihály 2020: A szerb cenzúra története és működése a megszállt Baranya vármegye területén (1918–1921). In: Bősz Attila (szerk.): *A Nagy Háború és a Dél-Dunántúl.* Pécs, 2020. 31–40.

Dékány István 2012: „Fizesse meg nekünk a Magyar Kincstár." Soproni menekültek 1920-as kártérítési igénye. *Múltunk* (57.) 4. 114–135.

Fábián Borbála 2009: A főispáni hivataltól a főispánságig. *Bácsország* (4.) 1. 40–48.

Hornyák Árpád 2004: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927. Újvidék/Novi Sad.*

Merk Zsuzsa – Rapcsányi László (szerk.) 2007: *A város keresi múltját.* Borbíró (Vojnics) Ferenc, Baja polgármestere. Baja.

Ormos Mária 2020: *Padovától Trianonig 1918–1920.* Budapest.

Vörös Zsolt 2023: Baranyából Valjevóba internált személyek a szerb megszállás időszakában (1918–1921). In: Balatonyi Judit et al. (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 3.* Pécs, 2023. 176–185.

Vörös Zsolt 2024: „Alig szabadultam ki a szerbek fogságából, már le kellett mennem a szerbek közé, de mégis lementem, mert lelkiismeretem nyugodt volt." Az I. világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése. *Pontes* (7.) 1. 186–212. https://doi.org/10.15170/PONTES.2024.07.01.09

Vörös Zsolt 2025a: A szerb nyomásgyakorlás két eszköze: túszejtés és internálás a megszállt Baranyában (1918–1921). In: Balatonyi Judit et al. (szerk.): *Specimina Operuum Iuverum 9.* Pécs, 2025. 59–104.

Vörös Zsolt 2025b: Megismerni egy ismeretlent. Bohuss Rezső Valjevóba internált káplán esete. *Grastyán-füzetek* (4.) 1. 73–84.